

**З.Д. Калініченко доцент, к.е.н.,
Донецький національний технічний університет,
кафедра економіки і маркетингу
м.Донецьк**

МІЖГАЛУЗЕВИЙ РОЗПОДІЛ ІНВЕСТИЦІЙ І ЗДІЙСНЕННЯ СТРУКТУРНОЇ ПРОМИСЛОВО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблемні питання вирішення стратегічних завдань розвитку промисловості в Україні. Обґрунтовано необхідність розробки довгострокової стратегії економічного розвитку, яка враховує незацікавленість розвинених країн у відході України від сировинної орієнтації економіки, здійсненні раціональної структурної промислової політики.

Ключові слова: стратегічні орієнтири, промислова політика, конкурентне середовище, система стимулів, економічний ріст, науково-технічна і структурна політика

Z. D. Kalinichenko

MODERNIZATION OF UKRAINIAN ECONOMY AND STATE ADMINISTRATION

The article considers the major problem issues in solving the strategic task of our country modernization. It grounds the necessity of developing the long-term strategy of economic development which would take into account the disinterest of developed countries in Ukraine's moving away from the raw material orientation of its economy and strengthening its position in high-tech industries; consisting of direct foreign investment is analysed of Ukraine and certainly and the world tendencies of FDI are described in a after crisis period. Problems and prospects of the investment providing of economy are exposed.

Keywords: strategic landmarks; competitive environment; system of social stimuli; economic growth; R&D structural policy

Постановка проблеми. В Україні схвалено проект програми реформ, метою якої є розбудова заможного суспільства, конкурентоспроможної економіки й ефективної держави [2]. Країна, разом з колишніми пострадянськими республіками, знаходиться на стадії подолання тенденцій згортання виробництва і деінвестування. Протягом 20 років економічних реформ Україна лише наближається до відновлення середньодушового ВВП 1989 р., тоді як аналогічний показник по країнах ЄС збільшився за останні 13 років в середньому на 20% [1].

Аналіз особливостей формування і здійснення багатогалузевих національних програм свідчить, що між їх розробкою і реальною практикою управління державними програмами існує дуже значний розрив. На сьогодні слід констатувати не відпрацьовані взаємодії і відповідальність усіх органів державної влади, не розроблені єдині норми і стандарти їх діяльності, чітко не визначені інститути, які забезпечували б значне покращення загального інвестиційного та інноваційного стану в економіці.

Суспільство незадоволене таким соціально-економічним положенням в державі і потребує відповіді на питання: яким шляхом буде розвиватися країна, щоб створити сучасну економіку та в тому числі ефективну промислову політику, яка була б здатна забезпечити не тільки невідкладні потреби й перехід до нової якості зростання, але й відповісти на виклики глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичні та практичні проблеми управління структурним розвитком промисловості у сучасних умовах розглядалися в дослідженнях А.І. Федулової [7], М.Г. Чумаченка [5], О.А. Швиданенка [6] та інших.

Проблемам і шляхам поліпшення інвестиційної діяльності, умовам підвищення ефективності спеціального режиму інвестиційної діяльності, розвитку інвестиційних процесів і виявленню їх впливу на структурні зрушення в економіці України, управлінню інвестиційною діяльністю, умовам і перешкодам для зарубіжного інвестування в Україні, розробці проблем державної інвестиційної політики й управління інвестиціями присвячені праці українських учених А.А. Пересади [2], Д.М. Черваньова [8], а також російських учених В.В. Ковальова [1], Ю.В. Яковця [9], Д.А.Плетньова [5] та інших.

У цих дослідженнях промислова політика передбачає розвиток ринкових інститутів, підвищення відкритості економіки, залучення іноземних інвестицій, а також передових технологій. У багатьох країнах такі орієнтири стали в кінці ХХ ст. керівництвом до дії при здійсненні економічних реформ, зміні економічної політики.

Необхідність впровадження програм економічного зростання не викликає особливих сумнівів. Проте вітчизняний досвід і практика двох десятиліть породжують сумніви в здатності держави і її органів забезпечувати вихід країни на траєкторію швидкого економічного розвитку і давати потужний імпульс прогресивним структурним зрушенням в економіці. Українська промислова

політика, як і раніше, орієнтована на низький рівень переробки сировини.

Сучасні пропозиції щодо врахування конкретно-історичних обставин у ході українських реформ демонструють помітну односторонність методів державного втручання в економічні процеси. В першу чергу, відставання від світових лідерів розглядається як підстава для активної участі держави в виробленні й реалізації пріоритетів інституційного розвитку, включаючи формування інститутів, які покращують загальний інвестиційний та інноваційний фон в економіці. Разом з тим не надається певної ваги і значущості втручання держави в міжгалузевий розподіл інвестицій і здійсненню активної структурної промислової політики.

Мета дослідження - визначити пріоритети структурного розвитку, які враховували б інституційну своєрідність України; викласти концептуальні підходи до структурної перебудови української економіки, роль держави в цьому процесі, детальний аналіз конкретних питань, пов'язаних з реалізацією промислової політики.

Основні результати дослідження. Для України перехід до конкурентоздатної постіндустріальної економіки - завдання багатьох десятиліть. Реальним завданням є становлення промисловості на основі технологічного удосконалення і розширення участі на світових ринках.

Україні слід враховувати глобальні виклики. Зараз відкриваються нові «індустріальні ніші» для країн; формуються принципово інші умови конкуренції; поширюється глобальна транспортна мережа, що відкриває можливості для розвитку промислового потенціалу України.

Досвід свідчить про ефективність таких структур, як технологічні альянси, науково-дослідні консорціуми у сфері виробництва нових матеріалів, біотехнологій, в аерокосмічній та хімічній галузі [3]. Найбільш динамічно розвиваються регіони, в яких сформовано промислові кластери. Територіальна близькість компаній полегшує обмін капіталами, ідеями і досвідом, поліпшує логістику.

Головною проблемою сучасного етапу розвитку економіки України є зупинення простого відтворення та втрата державного контролю над інвестиційним процесом, який розвивається значною мірою стихійно (табл. 1).

Таблиця 1. – Прямі іноземні інвестиції В Україну (на початок року)*

Рік	Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій	Обсяг прямих іноземних інвестицій з країн СНД		Обсяг прямих іноземних інвестицій з Росії	
		млн. дол. США	доля ПІІ, %	млн. дол. США	доля ПІІ, %
2001	3875,0	329,5	8,50	286,6	7,40
2002	4555,3	367,4	8,07	315,5	6,93
2003	5471,8	379,0	6,93	323,2	5,91
2004	6794,4	449,0	6,61	388,6	5,72
2005	9047,0	780,9	8,63	720,8	7,97
2006	16890,0	913,4	5,41	835,8	4,95
2007	21607,3	1096,5	5,07	1002,1	4,64
2008	29542,7	1704,0	5,77	1462,4	4,95
2009	35723,4	2210,2	6,19	1851,6	5,18
2010	31540,7	2114,6	5,81	1534,5	4,92
2011	30613,5	2018,3	4,99	1487,4	4,71

*Джерело: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності/ Статистичний збірник. – К.: Держкомстат, 2011

Статистичні дані про обсяги зносу основних фондів економіки України та капітальних інвестицій це підтверджують. При вартості зносу 913,7 млрд. грн. (61,7%) [3] обсяг залучених капітальних інвестицій стрімко падає. Динаміка капітальних інвестицій за 2003-2010 рр. була такою: 2003 р. — 59899 млн. грн. у фактичних цінах (приріст становив 28,6% порівняно з попереднім роком); 2004 р. - 89314 млн. грн. (49,1%); 2005 р. - 111174 млн. грн. (24,5%); 2006 р. - 148972 млн. грн. (34,0%); 2007 р. - 222679 млн. грн. (49,5%); 2008 р. - 272074 млн. грн. (22,2%); 2009 р. - 192878 млн. грн. (-29,1%); 2010 р. - 189060 млн. грн. (-2%) [3].

Розрахунки свідчать, що Україні тільки для простого відтворення необхідно у 6 разів більше капітальних інвестицій, ніж сьогодні залучається. При цьому обсяг капітальних видатків у зведеному бюджеті 2010 р. склав тільки 6,5% (20,052 млрд. грн.), а в структурі інвестицій в основний капітал переважну частку складають кошти підприємств і організацій - 57%. Прямі іноземні інвестиції мають низький рівень капіталізації. Із залучених у 2010 р. прямих іноземних інвестицій вкладено в основний капітал тільки 19,3% (6,8 млрд. грн. по курсу 8,00 грн. за дол. США - 0,85 млрд. дол. США) [6].

Такі співвідношення означають, що більшість з іноземних інвестицій спрямовані на купівлю

тих підприємств, які вже було створено. Ці інвестиції не створюють нового економічного потенціалу. Зазначене є свідченням того, що структура прямих іноземних інвестицій сьогодні не сприяє розвитку промисловості країни і є результатом недостатньо ефективної інвестиційної політики держави (табл. 2).

Таблиця 2 - Структура прямого інвестування в економіку України за видами економічної діяльності*

Вид економічної діяльності	2001 рік, %	2010 рік, %	Відхилення, +,- п.п
Промисловість	53,2	22,6	-30,6
Будівництво	16,7	22,5	+5,8
Сільське господарство	13,1	20,0	+6,9
Торгівля	6,3	15,4	+9,1
Транспорт та зв'язок	5,9	10,2	+4,3
Освіта і охорона здоров'я	3,9	5,7	+1,8
Комунальні та індивідуальні послуги	0,9	3,6	+2,7

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 рік/ За ред. О.Г.Осауленка.- К.:Держ.інформ.-аналіт. агентство, 2011

Сучасний стан і рівень розвитку суспільного виробництва в Україні поки що не дозволяє їй брати рівноправну участь у міжнародній ситуації.

Українська економіка потребує проведення такої структурної політики відновлення економічного потенціалу, яка б дозволила налагодити поступове зростання сфери НДДКР й освіти і разом з тим створити умови розвитку української економіки — економіки майбутнього.

Україна стоїть перед необхідністю мобілізації нових чинників економічного зростання. І якщо до останнього часу вони сприймалися незалежно від дій уряду, то тепер настав момент, коли економічне зростання залежить від дій уряду, від уміння визначити стратегічну направленість соціально-економічної політики, пріоритети розвитку.

На сьогодні вітчизняне виробництво не конкурентоспроможне. 60% підприємств - збиткові і без тенденції економічного зростання (табл. 3).

Таблиця 3 – Фінансові результати діяльності підприємств України за 2005-2010 рр.*

Рік	Фінансовий результат підприємств до оподаткування, млн.грн.	Збиткові підприємства, у % до загальної кількості
2005	64370,8	35,8
2006	76253,4	35,0
2007	135897,9	34,8
2008	8954,2	40,1
2009	42414,7	43,2
2010	46494,9	60,1

*Джерело: сайт Державного комітету статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Малий бізнес розвивається повільно і виробляє тільки 13% валової продукції, порівняно, наприклад, з 50 - 70% в країнах ЄС [8]; різко відстала від потреб економічного зростання банківська система - не розвинене іпотечне та споживче кредитування; малі уставні капітали, як і активи всіх українських банків; житлово-комунальна та сфера охорони здоров'я знаходяться в катастрофічному стані тощо.

У стратегічному управлінні, як відомо, головне місце займають цільові орієнтири розвитку. Стратегічне завдання економічного розвитку України полягає в тому, щоб досягти рівня розвинених країн з виробництва ВВП на душу населення. А це можливо здійснити лише за єдиної умови, коли буде досягнуто рівень ефективності використання ресурсів і продуктивності праці в цих країнах. Отже, для підприємств стратегічним орієнтиром є досягнення передових у світі показників ефективності і продуктивності відповідного до їх профілю діяльності.

Насамперед потрібно критично оцінити рівень розвитку підприємств. На більшості підприємств різниця між середньою продуктивністю праці - обсягом реалізованої продукції на одного робітника - і таким же показником на аналогічних підприємствах розвинених країн, з урахуванням паритету покупної спроможності, більша, ніж у три рази. Тому доцільно визначити таку різницю по кожному підприємству і порівняти з аналогічними підприємствами на Заході, а головне - визначити причини, що її породжують.

Україна, як і інші країни з перехідною економікою, повірила у міф про небезпеку втручання держави в підприємництво і ринкову сферу. За словами Д. Стігліца, причиною стагнації країн з перехідною економікою є країни, а не захист від зовнішньої конкуренції. Стосовно України, то це результат самоухилення держави від проведення промислової політики. Існує певна

суперечність: держава за багато зусиль витрачає на регулювання економіки, але не забезпечує узгодженого стратегічного розвитку, тісної взаємодії складових частин і механізмів економіки, створення сприятливого інвестиційного клімату.

У ринковому господарстві виробництво продукції і послуг спрямоване на задоволення платоспроможного попиту і від нього залежить. Збільшення платоспроможного попиту створює умови для економічного зростання. Високий платоспроможний попит населення активно сприяє розвитку національного виробництва технічно складних предметів споживання довготермінового користування, сучасної сфери послуг, науки й освіти. Отже, формування конкурентного середовища цивілізованого ринку в країні, де існують рівні конкурентні можливості, є найважливішою рухомою силою економічного розвитку.

Для освоєння нових видів продукції, які користуються попитом, необхідно за участю держави планувати оновлення та модернізацію основних виробничих фондів, здійснювати реконструкцію і створювати нові виробничі потужності, переходити на нові технології, які потребують інвестицій.

Ефективне використання інвестицій передбачає вкладення коштів в інновації. Проте сподіватися тільки на надходження іноземних інвестицій і зарубіжних інноваторів не варто. Стратегія подолання відставання від багатших країн не може ґрунтуватися на тому, що цей процес фінансуватиметься капіталом цих країн. Таке фінансування може відігравати лише допоміжну роль. Це стосується й іноземних інвестицій, особливо прямих, і допомоги багатих країн бідним. Іноземні інвестори можуть інколи перешкоджати, а не сприяти технологічному розвитку.

Відповідь політики розвитку на загрозу повинна не обмежити кількість прямих інвестицій, а, навпаки, заохочувати їх збільшення. Чим більша кількість компаній, включаючи іноземні, що застосовують сучасні технології, оперують на новостворених ринках, тим швидше зростає цей ринок. Ефективність інвестицій - внутрішніх і зарубіжних - залежить від їх якості, від того, наскільки прогресивна технологія в них закладена.

Деякі дослідники стверджують, що державну політику не слід прив'язувати до певних теоретичних моделей [4]. Навпаки вважають, що політика повинна ґрунтуватися на теорії, яка пояснює механізми функціонування економіки і її зростання.

Дієздатність національної інноваційної системи з урахуванням всіх обставин можна розглядати як її інноваційний потенціал. Автори поняття національного інноваційного потенціалу визначають його як здатність країни довгостроково виробляти і комерціалізувати потік інноваційної технології [5]. Деякі дослідники, аналізуючи інноваційну сферу з точки зору потенціалу, фактично інтегрують вивчення її з позиції національної інноваційної системи, теорії кластерних основ національних конкурентних переваг.

Економічне зростання слід розглядати і з позиції його ефективності, позитивний результат якого залежить від творчої активності працівників, що пов'язана з розвитком різних форм власності, великого, середнього і малого бізнесу, різних сфер економіки - сировинного сектору, виробництва напівфабрикатів, готової продукції з більш високою часткою доданої вартості, у тому числі наукоємної, розвиток сфери послуг. Іншими словами, першочерговим є розвиток інформаційних технологій та економіки знань у найширшому розумінні цього слова.

Показник економічного зростання, його якісні характеристики, ефективний розвиток регіонів залежить від уміння держави створювати умови для бізнесу, сприяти бізнесу через стимулюючу податкову і митну політику, регулювання курсу валюти, відсоткові ставки Національного банку України, свою адміністративну систему. Тому слід підкреслити, що економічне зростання, його якісні характеристики, ефективний розвиток регіонів залежить від уміння держави управляти стратегією економічного зростання, а результат цього росту значною мірою залежить від активності і наявності творчого потенціалу суспільства.

Спираючись на аналіз досвіду низки країн, які зуміли в перебігу XIX ст. наблизитися до лідерів світової економіки, слід підкреслити вклад у цей успіх фінансових інститутів, які активізують інвестиційні процеси, і запозичення технологій шляхом зниження індексу інфляції, регулюванням грошової маси і т.п. (табл. 4).

Таблиця 4.- Показники, що визначають інфляцію і впливають на інвестування в Україні*

Показник	2011 рік
Грошова маса M1, млн.грн.	289894
Середній офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, встановлений НБУ, грн	7,9356
Індекс номінальної заробітної плати, %	117,5
Облікова ставка НБУ, %	12,75
Валовий внутрішній продукт, млн.грн.	1094607

*Складено за даними статистичного збірника України за 2011 рік – К., 2012

Значні втрати нашою країною науково-технічного потенціалу на фоні його швидкого нарощування лідерами світової наукової сфери в США і ЄС не можуть не викликати сумніви у можливості сконцентрувати зусилля і вирватися вперед на якомусь перспективному напрямку. Вважається малоімовірним, що США і ЄС не зможуть відповісти на такий виклик, сконцентрувавши свої зусилля на цьому ж напрямку.

Чи означає це для України, що для неї залишається тільки впровадження й освоєння зарубіжних технологій? Ми ще маємо можливість вжити на користь суспільства залишки наукового потенціалу на окремих напрямках розвитку. Проте і в цьому випадку суттєво вплинути на ситуацію здатна тільки активна науково-технічна і структурна політика держави, яка може підтримувати власну фундаментальну науку. Це важливо для сприйняття чужих винаходів, накопичення власних розробок у відповідних галузях знань, створення кадрового потенціалу для прикладних наукових досліджень. Все це сприятиме комбінуванню зарубіжних і вітчизняних відкриттів, що може мати критичне значення для комерціалізації останніх, надання їм унікальних властивостей. Головний чинник комерціалізації — наявність підготовлених наукових кадрів, здатних з'ясувати суть прориву і спрямувати його в практичне русло.

За 2005—2010 рр. частка промисловості України у загальному обсязі валової доданої вартості зменшилася з 30,9% до 27,6%, частка випуску промислової продукції у загальному обсязі випуску продукції - з 47,8% до 43,5%, кількість найманих працівників — з 3913,3 тис. до 2833,7 тис. осіб, частка збиткових підприємств зросла [6].

Організаційно-правові форми промислових підприємств у процесі ринкових перетворень, приватизації, реформ у законодавстві зазнали певних змін. Серед передбачених законодавством організаційно-правових форм у промисловості на 01.01.2011 переважають товариства з обмеженою відповідальністю (48,6%), друге місце посідають приватні підприємства (25,8%), третє - акціонерні товариства (5,3%), четверте — відокремлені підрозділи (4,5%). На п'ятому місці - комунальні підприємства (2,7%), на шостому — дочірні підприємства (2,6%). Частка державних підприємств становить 0,9%, у добувній промисловості - 3,0%. Частка спільних підприємств знаходиться на рівні 0,7%. Частка іноземних підприємств становить 0,2%

Великі підприємства й об'єднання підприємств представлені у незначній кількості, тоді як саме вони забезпечують основну зайнятість, найбільший обсяг реалізації продукції і капітальних інвестицій (табл. 5).

Таблиця 5.- Показники діяльності по групах підприємств України за їх розмірами у 2006 і 2010 роках [7, с.149]

Показник	Підприємства					
	великі		середні		малі	
	2006	2010	2006	2010	2006	2010
Частка підприємств, у % до загальної кількості	1,2	1,6	12,7	11,0	86,1	87,4
Кількість найманих працівників, у % до загальної кількості	51,7	58,3	37,7	30,2	10,6	11,5
Обсяг реалізованої продукції, у % до загальної кількості	69,7	71,7	25,2	23,1	5,1	5,2
Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції, коп./грн	92,0	98,8	99,9	99,2	100,0	100,5
Валові капітальні інвестиції, у % до загального обсягу	72,9	74,8	22,0	21,0	5,1	4,2

Операційні витрати у великих підприємствах є меншими, рентабельність операційної діяльності в них у 2010 р. становила 2,1%, у середніх вона була на рівні 1,1%, у малих була від'ємною (- 0,9%) [8]. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування по промисловості в цілому у 2010 р. був від'ємним (- 4788,1 млн. грн.), по великих підприємствах - позитивним (159,3 млн грн.), по середніх-від'ємним (- 315,6 млн. грн.), по малих - від'ємним (- 1631,8 млн. грн.). Частка підприємств державного сектору у загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2010 р. становили 12,7% [8]. Державний сектор представлений переважно великими підприємствами.

Одним із напрямів раціоналізації організаційних структур у промисловості є корпоратизація, яка передбачає формування вертикальних і горизонтальних корпорацій, у тому числі за участю держави. Корпоратизація державних підприємств в Україні спочатку мала на меті реформування управління державним сектором [4], проте фактично вона здійснювалася як етап

приватизації. Внаслідок помилок в організації приватизаційних процесів були зруйновані окремі виробничо-технологічні комплекси, розірвані коопераційні зв'язки між підприємствами, звузилися можливості випуску кінцевої продукції. З'явилася величезна кількість неефективних дрібних підприємницьких структур, які внаслідок відчуження від основних засобів виробництва не здатні випускати конкурентоспроможну, високотехнологічну продукцію.

Реальна корпоратизація може відновити зруйновані коопераційні зв'язки та замкнені виробничо-технологічні цикли, повніше задіяти виробничі потужності, концентрувати капітали різних розмірів, права на майно і об'єкти інтелектуальної власності та здійснювати реалізацію масштабних інвестиційних та інноваційних проектів.

Антимонопольне регулювання у США вважається доцільним тільки для природних монополій, щодо звичайних монополій, то вважається необов'язковим позбавляти фірму монопольного становища, якщо воно досягнуто завдяки високим діловим якостям і винахідливості. В середині 80-х років ХХ ст. США пішли на зміни у антитрестівському законодавстві на користь наукомістких галузей. У США не заперечують проти злиття компаній, якщо індекс Герфіндала після цього не перевищує 1000 пунктів. Злиття може бути визнане доцільним в галузях, що зазнають активних технологічних змін, якщо є докази підвищення в цьому випадку ефективності виробництва, запобігання банкрутству тощо. Вертикальним злиттям менше загрожує заборона, ніж горизонтальним, проте злиття забороняється, якщо створює бар'єри для виходу на ринок нових фірм і якщо викрито таємні угоди щодо обмеження конкуренції.

Антимонопольна політика в європейських країнах більшою мірою спрямована на регулювання вже сформованих монополій незалежно від того, якими шляхами вони домоглися монопольного положення, при цьому регулювання не передбачає структурних змін, тобто не містить вимог про подрібнення компаній. Однією з причин саме такого підходу до монополій є те, що європейські країни на відміну від США розташовуються на порівняно малих територіях. У таких умовах для досягнення мінімально ефективного масштабу виробництва в межах національної економіки необхідно дозволяти провідним підприємствам укрупнювати своє виробництво.

Для раціоналізації структури промисловості України та забезпечення її конкурентоспроможності доцільно реалізувати такі заходи:

визначити показники економічної діяльності підприємств для їх аналізу по групах в залежності від організаційно-правової структури з метою оцінки внеску підприємств у економічний розвиток країни;

з метою раціоналізації форм господарювання слід переглянути державну політику щодо великих підприємств та їх об'єднань, зокрема сприяти галузевій корпоратизації на основі вертикальної інтеграції;

з метою підвищення конкурентоспроможності промисловості в умовах міжнародної конкуренції і поширення процесів злиття та поглинання слід переглянути антимонопольну політику, яка не повинна перешкоджати створенню інтегрованих корпоративних структур у наукомістких галузях;

з огляду на втрату Україною позицій на внутрішньому і зовнішніх ринках високотехнологічної продукції й обмеженість можливостей прямої державної підтримки інноваційних структур, особливу увагу слід приділити партнерству держави і бізнесу в межах національної і регіональних інноваційних систем;

держава має перейти від підтримки галузей до підтримки вертикальних комплексів;

необхідно забезпечити державну підтримку розвитку регіональних кластерів на основі кооперації великих промислових і сільськогосподарських підприємств, які можуть дати поштовх відродженню легкої промисловості.

Бібліографія

1. Діяльність суб'єктів господарювання 2010 рік: Стат. збірник / Державна служба статистики України. - К., 2011. - 447 с.
2. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. - К.: Лібра, 2010
3. Економіко-статистичний огляд діяльності Технологічного парку «ІЕЗ ім. Є. О. Патона» в 2000 - 2010 рр. / НАН України. Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона.
4. Плетньов Д.А. Теорія та практика формування економічної стратегії держави: Монографія. - К.: НИСД, 2009. - 336 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник / Держкомстат України. - К., 2010. - 347с.
6. Швиданенко О.А. Окремі показники діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки в промисловості за 2009 р.-К.: Основи, 2010
7. Технологічна модернізація промисловості України / За ред. Л.І. Федулової - К., 2008.-472 с.
8. Черваньов Д.М. Інвестиційний потенціал підприємств.-К.: Лібра, 2009

9. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. - М., 2007. - 371 с.